

Rapport

HET REFERENDUM OVER DE ASSOCIATIE- OVEREENKOMST MET OEKRAÏNE

Onderzoek I&O Research

Maart 2016

COLOFON

Uitgave

I&O Research
Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede

Datum

Maart 2016

Auteurs

Peter Kanne
Laurens Klein Kranenburg

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.



INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	5
2. Samenvatting	7
3. Kennis	11
3.1 Bekendheid referendum neemt toe	11
3.2 Ruim een derde zegt onderwerpen overeenkomst te kennen	11
3.3 ... maar bijna niemand kent de inhoud goed.....	11
4. Stemgedrag	14
4.1 Opkomstintentie stijgt, of drempel gehaald wordt blijft ongewis	14
4.2 Tegenkamp weer iets verstevigd	15
4.3 Voorstanders: Associatieverdrag versterkt economie en democratie in Oekraïne	18
4.4 Angst voor corruptie voert bij tegenstanders de boventoon	19
4.5 Overwinning voor 'tegen'-kamp verwacht, maar iets minder zeker	19
4.6 Tegengestelde perceptie van gevolgen overeenkomst in voor- en tegenkamp	20
4.7 Gevolgen van de uitslag	22
4.8 Weinig animo voor EU-lidmaatschap Turkije en Oekraïne	23
5. Onderzoeksverantwoording	25



1

HOOFDSTUK

Inleiding



1. Inleiding

Op 6 april 2016 zal in Nederland een referendum worden gehouden over de ratificatie van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne. Met de Associatieovereenkomst worden de politieke en economische banden tussen de EU en Oekraïne verstevigd, onder andere door het wegnemen van handelsbelemmeringen en het versterken van de democratische rechtsstaat in Oekraïne.

De vraag die aan kiezers tijdens het referendum wordt voorgelegd, luidt:

Bent u voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne?

I&O Research voerde van vrijdag 4 maart tot maandag 7 maart 2016 een vierde peiling uit naar de opvattingen van Nederlanders met betrekking tot dit referendum. Hieraan namen 2.510 Nederlanders van 18 jaar en ouder deel. Eerdere onderzoeken zijn uitgevoerd in december 2015, januari en februari 2016.

In hoofdstuk 2 worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek samengevat.

Hoofdstuk 3 bevat onderzoeksresultaten over de kennis, hoofdstuk 4 gaat over het stemgedrag.

In hoofdstuk 5 staat een nadere onderzoeksverantwoording.

2

HOOFDSTUK

Samenvatting

2. Samenvatting

Bekendheid referendum neemt toe, maar bijna niemand kent de inhoud goed

De bekendheid met het referendum is in maart duidelijk hoger dan bij de eerste meting in december 2015. Nu heeft 56 procent tamelijk tot zeer vaak iets gelezen of gehoord over het Oekraïne-referendum, tegen rond de 40 procent in eerdere metingen.

De (zelf gerapporteerde) kennis over 'welke onderwerpen in de Associatieovereenkomst aan de orde komen' is gestegen van 26 procent in december naar 37 procent begin maart. Met name middelbaar en hoger opgeleiden zeggen nu vaker te weten welke onderwerpen in het Associatieverdrag aan de orde komen. Onder lager opgeleiden is deze ontwikkeling voorsnog niet zichtbaar.

Vragen we verder naar hoe men de eigen kennis van de Associatieovereenkomst met Oekraïne inschat, dan blijkt maar een heel klein deel (2%) zijn eigen kennis als 'goed' te omschrijven. Twintig procent zegt 'ongeveer' te weten wat er in de Associatieovereenkomst staat.

Opkomstintentie stijgt, of drempel gehaald wordt blijft ongewis

Op dit moment (begin maart) zegt 37 procent 'zeker' te gaan stemmen. In februari was dit nog 32 procent, in december 28 procent. Hoewel de opkomstintentie dus stijgt en de 'zekere opkomstintentie' nu boven de drempel van 30 procent uitkomt, blijft het vanwege het overschattingseffect in online panelonderzoek en het nog relatief vroege stadium van de campagne (er waren op het moment van het onderzoek nog vier weken te gaan) onzeker of de opkomstdrempel van 30 procent wordt gehaald. Op basis van deze meting kunnen we hier (nog) geen voorspelling over doen.

Tegenkamp weer iets verstevigd

Op dit moment zou 44 procent van de kiezers (die van plan zijn te gaan stemmen) *tegen* stemmen. Dit is de hoogste score tot nu toe gemeten, in februari was dat nog 38 procent¹. Het aandeel dat van plan is voor te gaan stemmen is stabiel (33 procent). Het aandeel dat het niet weet, daalde van 30 naar 23 procent. Daarmee komt de verhouding voor/tegen (als we de categorie 'weet ik niet' weglaten) op 43 procent voor en 57 procent tegen en moeten we constateren dat deze verhouding sinds december maar weinig verandert.

Tabel 1

Stel dat u vandaag zou moeten stemmen in het referendum, zou u dan voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen?

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016
	Inclusief "Weet ik niet"				Exclusief "Weet ik niet"			
Voor	25%	31%	32%	33%	38%	44%	45%	43%
Tegen	41%	38%	38%	44%	62%	56%	55%	57%
Weet ik niet	34%	31%	30%	23%	-	-	-	-
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Degenen die 'zeker' van plan zijn te gaan stemmen, neigen nog meer naar een *tegen* (59% tegen, 41% voor) dan degenen die 'waarschijnlijk' gaan stemmen (53% tegen, 47% voor). Degenen die niet van plan zijn te gaan stemmen neigen eerder naar 'voor' (59%) dan tegen (41%). Anders gezegd: naarmate men stilliger is over het voornemen wel te gaan stemmen groeit de tegenstem.

¹ Het verschil tussen de 38% 'tegen' in februari en 44% 'tegen' maart is significant.

Naarmate men lager opgeleid is, is men vaker van plan *tegen* te stemmen, hoger opgeleiden stemmen vaker *voor*. Van december naar januari zagen we een omslag onder de hoger opgeleiden: van (per saldo) *tegen* naar *voor*. Deze trend zet zich onder hoger opgeleiden niet verder door: het gat tussen voor en tegen blijft even groot. Onder lager en middelbaar opgeleiden zien we het verschil wel iets groter worden (maar dan omgekeerd).

Voorstanders: Associatieverdrag versterkt economie en democratie in Oekraïne

Aan zowel voor- als tegenstanders van het Associatieverdrag is gevraagd waarom zij (op dit moment) voor- of tegen zouden stemmen. Zij kregen hierbij een blok met zestien uitspraken in willekeurige volgorde voorgelegd. Voorstanders van het verdrag zien met name economische voordelen voor Oekraïne (door 51% genoemd) en in iets mindere mate economische voordelen voor de EU (41%) en Nederland (39%). Daarnaast denkt 48 procent van de voorstanders dat de Associatieovereenkomst de democratie in Oekraïne zal versterken. Verder wordt de 'voor'-stem in vier van de tien gevallen medebepaald door de algemene houding ten aanzien van de EU ('voor de EU' is 'voor het Associatieverdrag').

Tegenstanders: angst voor corruptie

De tegenstanders van het Associatieverdrag voeren als reden van hun tegenstem vooral aan dat Oekraïne een corrupt land is, waarmee we beter niet kunnen samenwerken. Dit wordt door 61 procent van de tegenstanders genoemd. Verder ziet 46 procent van de tegenstanders 'helemaal geen' voordelen van de overeenkomst. De angst voor een toekomstig Oekraïens lidmaatschap van de EU, dat door het Associatieverdrag dichterbij zou komen, speelt in ruim vier van de tien gevallen (43%) een rol.

Tegengestelde perceptie van gevolgen overeenkomst in voor- en tegenkamp

We hebben de respondenten een aantal stellingen voorgelegd die ingaan op de consequenties van het al dan niet doorgaan van de Associatieovereenkomst. We zien dat voor- en tegenstanders op onderdelen totaal anders tegen de situatie aankijken.

Opvallend is dat een groot deel van de Nederlanders (44 procent) vindt dat een overwinning voor het 'voor' een 'eerste stap naar een Oekraïens lidmaatschap van de Europese Unie' is. Onder de tegenstemmers is maar liefst 73 procent die mening toegedaan. Onder Nederlanders is het draagvlak voor een toekomstig EU-lidmaatschap van Oekraïne gering. Een kwart vindt dat "Oekraïne ooit lid moet kunnen worden van de Europese Unie". Er is een duidelijke relatie met het voorgenomen stemgedrag bij dit referendum: onder voorstanders van het Associatieverdrag is duidelijk meer steun voor een toekomstig Oekraïens EU-lidmaatschap (46%) dan onder tegenstemmers (8%).

Voor Turkije is dat draagvlak overigens nog kleiner: slechts een op de zes vindt dat Turkije op termijn lid moet kunnen worden van de EU.

Als de Europese Unie een Associatieovereenkomst met Oekraïne aangaat, 'haalt Europa de banden aan met een corrupt land' volgens 82 procent van de tegenstanders, 'importeren we de corruptie naar Nederland' volgens 56 procent en maar 5 procent van de tegenstanders denkt dat de overeenkomst de 'corruptie in Oekraïne zal doen afnemen'. Onder voorstanders liggen die verhoudingen min of meer andersom.

Voorstanders zien een 'nee' in meerderheid (58%) als 'een overwinning voor Poetin' (tegenstanders vinden dat in 25% van de gevallen). Voorstanders zien het afblazen van een Associatieovereenkomst met Oekraïne verder als een gemiste kans voor de handel met Oekraïne (78%) en zij vinden dat de Europese Unie dan veel goedwillende Oekraïners in de kou laat staan (79%).



Het aangaan van een overeenkomst met Oekraïne zien voorstanders juist als 'goed voor de Nederlandse economie als geheel' (68%) en in het voordeel van de mensenrechten in Oekraïne (69%), voordelen die de tegenstanders niet of nauwelijks zien (respectievelijk 6% en 16%). Tegenstanders denken 'alleen het grootkapitaal profiteert' (66%).

3

HOOFDSTUK

Resultaten

3. Kennis

3.1 Bekendheid referendum neemt toe

De bekendheid met het referendum is in maart duidelijk hoger dan bij de eerste meting in december 2015. Nu heeft 56 procent tamelijk tot zeer vaak iets gelezen of gehoord over het Oekraïne-referendum, tegen rond de 40 procent in eerdere metingen. De campagne lijkt nu meer Nederlanders dan voorheen te bereiken.

Tabel 3.1

Op 6 april 2016 vindt een referendum plaats over de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne. Hoe vaak hebt u in de media iets gelezen of gehoord over dit referendum? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016
Zeer vaak	8%	6%	8%	13%
Tamelijk vaak	32%	33%	32%	43%
Niet zo vaak	42%	47%	44%	37%
Nooit	15%	12%	12%	5%
Weet ik niet	4%	3%	4%	2%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%

3.2 Ruim een derde zegt onderwerpen overeenkomst te kennen

De (zelf gerapporteerde) kennis over 'welke onderwerpen in de Associatieovereenkomst aan de orde komen' is gestegen van 26 procent in december naar 37 procent begin maart. Met name middelbaar en hoger opgeleiden zeggen nu vaker te weten welke onderwerpen in het Associatieverdrag aan de orde komen. Onder lager opgeleiden is deze ontwikkeling vooralsnog niet zichtbaar.

Tabel 3.2

Weet u welke onderwerpen in de Associatieovereenkomst aan de orde komen (% ja, n=3.490/n=2.509)

	DEC. 2015	MRT. 2016
Laag	20%	22%
Middelbaar	21%	31%
Hoog	30%	46%
GEMIDDELD	26%	37%

3.3 ... maar bijna niemand kent de inhoud goed

Vragen we verder naar hoe men de eigen kennis van de Associatieovereenkomst met Oekraïne inschat, blijkt maar een heel klein deel (2%) zijn eigen kennis als 'goed' te omschrijven en zegt 20 procent 'ongeveer' te weten wat er in de Associatieovereenkomst staat.

Tabel 3.3

Hoe zou u uw kennis van de Associatieovereenkomst met Oekraïne omschrijven? (n=2.509)

	MRT. 2016
Ik weet ... wat er in de Associatieovereenkomst staat	
... goed	2%
... ongeveer	20%
... een heel klein beetje	48%
... helemaal niet	30%
TOTAAL	100%

4

HOOFDSTUK

Stemgedrag

4. Stemgedrag

4.1 Opkomstintentie stijgt, of drempel gehaald wordt blijft ongewis

Het referendum leidt tot een geldig advies bij een opkomst van minimaal 30 procent van de kiesgerechtigde burgers. Indien deze drempel niet wordt gehaald, wordt het Associatieverdrag door Nederland sowieso geratificeerd. We vroegen de kiezers of ze van plan zijn te gaan stemmen bij dit referendum. Het percentage 'zeker wel van plan te gaan stemmen' is doorgaans een indicatie voor de daadwerkelijke opkomst, al weten we ook dat hier een overschatting in zit.²

Op dit moment (begin maart) zegt 37 procent 'zeker' te gaan stemmen. In februari was dit nog 32 procent, in december 28 procent. Hoewel de opkomstintentie dus stijgt en de 'zekere opkomstintentie' nu boven de drempel van 30 procent uitkomt, blijft het vanwege het genoemde overschattingseffect en het nog vroege stadium van de campagne onzeker of de opkomstdrempel van 30 procent wordt gehaald. Op basis van dit onderzoek kunnen we hier nog geen voorspelling over doen.

Tabel 4.1

Bent u van plan om te gaan stemmen bij dit referendum over de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016
Zeker wel	28%	34%	32%	37%
Waarschijnlijk wel	33%	33%	32%	28%
Waarschijnlijk niet	14%	15%	13%	16%
Zeker niet	6%	6%	6%	7%
Weet ik niet / wil ik niet zeggen	17%	13%	17%	12%
Ik heb geen stemrecht	2%	0%	0%	0%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%

² Aangezien deelnemers aan onderzoek een hogere politieke betrokkenheid hebben dan de gemiddelde kiezer zijn zij ook eerder geneigd op te komen bij verkiezingen.

4.2 Tegenkamp weer iets verstevigd

Op dit moment zou 44 procent van de kiezers die van plan zijn te gaan stemmen *tegen* stemmen. Dit is de hoogste score tot nu toe gemeten, in februari was dat nog 38 procent.³ Het aandeel dat van plan is voor te gaan stemmen, is stabiel (33 procent nu versus 32 procent in februari).⁴ Het aandeel dat het niet weet, daalde van 30 naar 23 procent.

Daarmee komt de verhouding voor/tegen (als we de categorie 'weet ik niet' weglaten) op 43 procent *voor* en 57 procent *tegen* en kunnen we constateren dat deze verhouding sinds december maar weinig verandert.

Tabel 4.2

Stel dat u vandaag zou moeten stemmen in het referendum, zou u dan voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen?

(basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen, n=1.536 tot n=2.148)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016
	Inclusief "Weet ik niet"				Exclusief "Weet ik niet"			
Voor	25%	31%	32%	33%	38%	44%	45%	43%
Tegen	41%	38%	38%	44%	62%	56%	55%	57%
Weet ik niet	34%	31%	30%	23%	-	-	-	-
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tegenstem groeit naarmate men meer van plan is te gaan stemmen

Overigens blijkt dat degenen die 'zeker' van plan zijn te gaan stemmen nog meer naar een *tegen* neigen (59% tegen, 41% voor) dan degenen die 'waarschijnlijk' gaan stemmen (53% tegen, 47% voor).

As we degenen die niet van plan zijn te gaan stemmen vragen toch een voorkeur aan te geven, zegt de helft van deze groep het niet te weten. De rest neigt eerder naar 'voor' (59%) dan 'tegen' (41%).

Anders gezegd: naarmate men stelliger is over het voornemen wel te gaan stemmen groeit de tegenstem.

PVV- en SP-stemmers zijn in ruime meerderheid tegen de Associatieovereenkomst. Dit beeld is onveranderd ten opzichte van eerdere metingen.

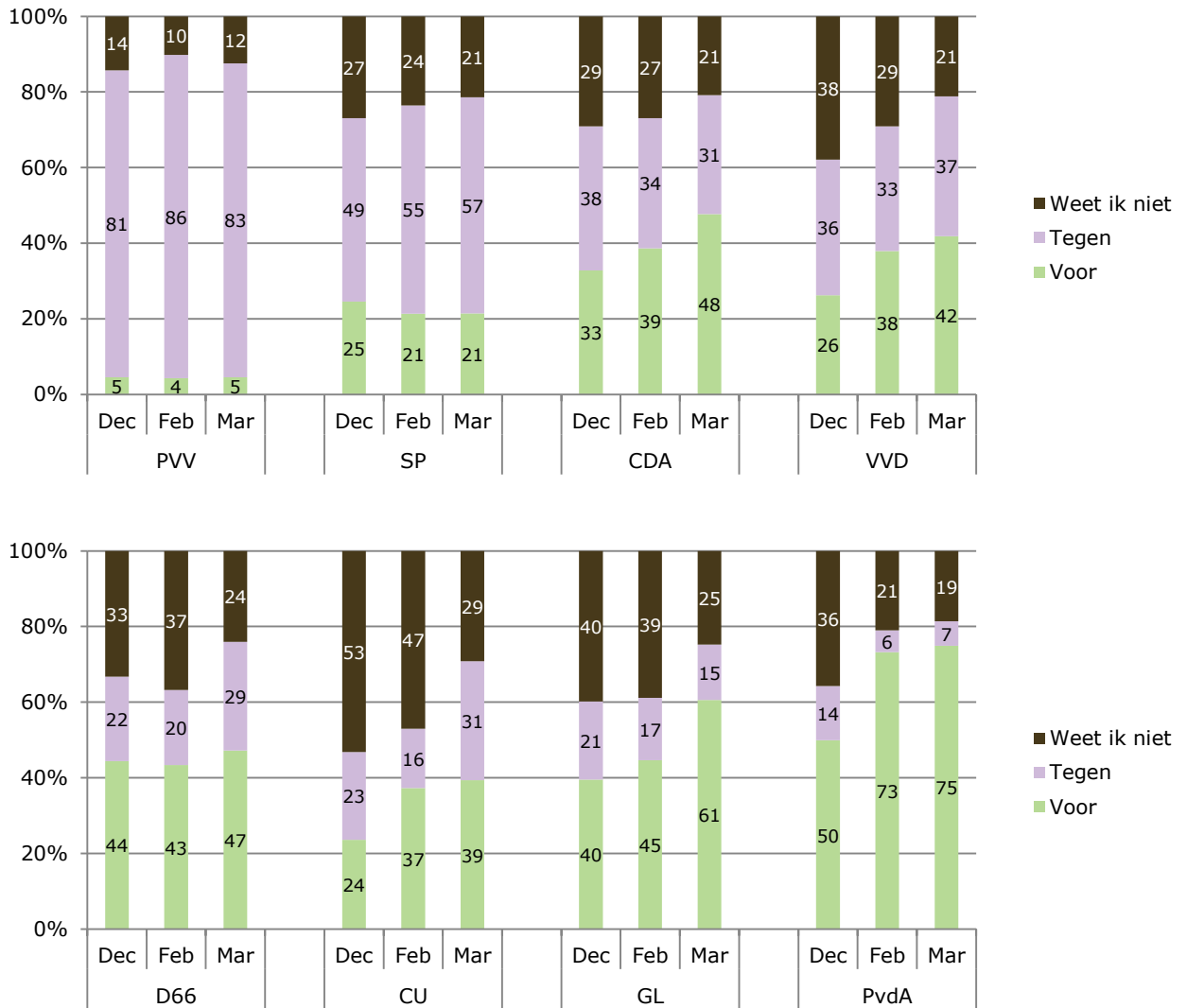
Kiezers van PvdA, GL, D66 en CDA zijn per saldo voor, vooral onder GL-stemmers is dit nog toegenomen. Bij de VVD en CU is het verschil tussen het voor- en tegenkamp kleiner: respectievelijk 5 en 8 procent in het voordeel van het voorkeamp. Twijfelaars bevinden zich ook met name onder CU-aanhangers: ruim een kwart van hen weet het nog niet.

³ Het verschil tussen de 38% 'tegen' in februari en 44% 'tegen' maart is significant.

⁴ Geen significante stijging.

Grafiek 4.1

Voorgenomen stemgedrag referendum naar huidige politieke voorkeur Tweede Kamer (%)

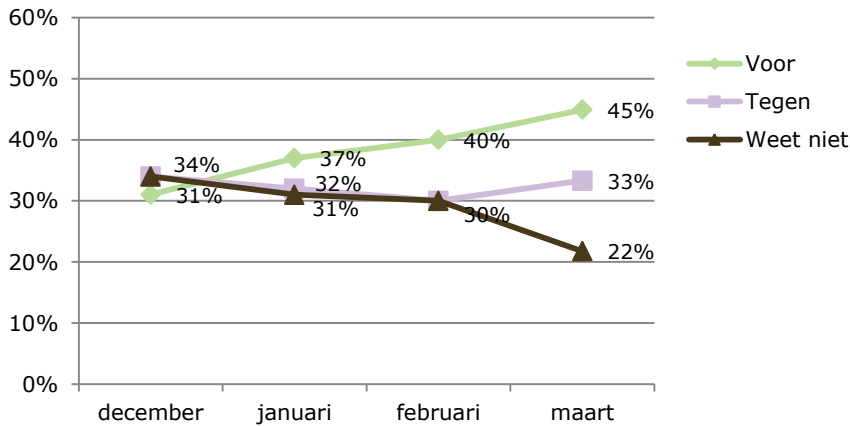


Groepering naar opleiding

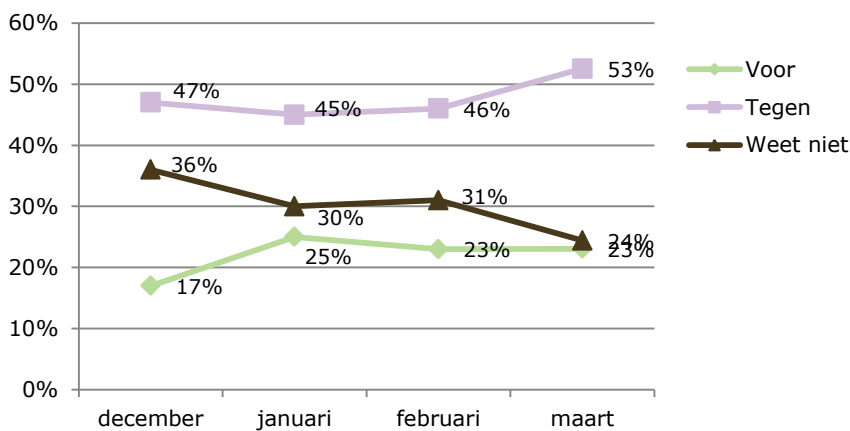
Eenzelfde soort groepering, zien we naar opleiding. Naarmate men lager opgeleid is, is men vaker van plan *tegen* te stemmen, hoger opgeleiden stemmen vaker *voor*. Van december naar januari zagen we een omslag onder de hoger opgeleiden: van (per saldo) *tegen* naar *voor*.

Onder hoger opgeleiden zet deze trend zich nu niet verder door: het gat tussen voor en tegen blijft even groot. Onder lager en middelbaar opgeleiden zien we het verschil juist groter worden (maar dan omgekeerd).

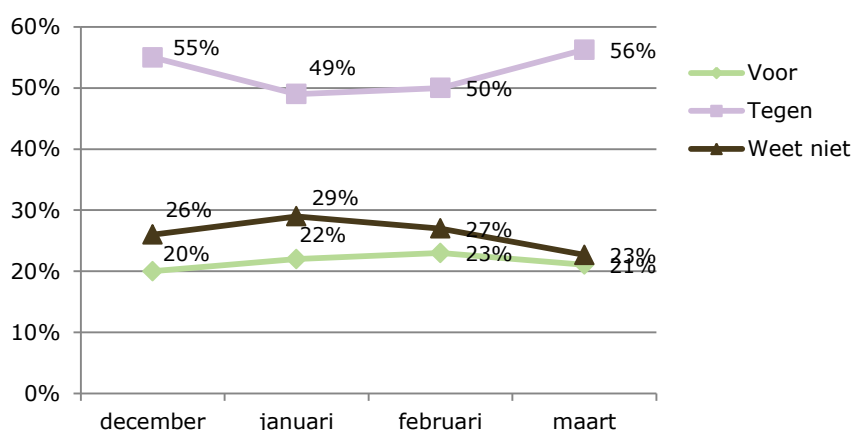
Hoger opgeleid



Middelbaar opgeleid



Lager opgeleid



4.3 Voorstanders: Associatieverdrag versterkt economie en democratie in Oekraïne

Aan zowel voor- als tegenstanders van het Associatieverdrag is gevraagd waarom zij (op dit moment) voor of tegen zouden stemmen. Zij kregen hierbij een blok met zestien uitspraken in willekeurige volgorde voorgelegd. Voorstanders van het verdrag zien met name economische voordelen voor Oekraïne (door 51% genoemd) en in iets mindere mate economische voordelen voor de EU (41%) en Nederland (39%). Daarnaast denkt 48 procent van de voorstanders dat de Associatieovereenkomst de democratie in Oekraïne zal versterken. Verder wordt de 'voor'-stem in vier van de tien gevallen medebepaald door de algemene houding ten aanzien van de EU ('voor de EU' is 'voor het Associatieverdrag').

Tabel 4.3

Welke van onderstaande uitspraken zijn voor u reden om **voor** de Associatieovereenkomst te stemmen? (n = 544) (meerdere antwoorden mogelijk, basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen)

REDEN	%
De overeenkomst brengt economische voordelen voor Oekraïne	51%
De overeenkomst zal de democratie in Oekraïne versterken	48%
De overeenkomst brengt economische voordelen voor de Europese Unie	41%
Ik ben voor de Europese Unie, dus ook voor deze overeenkomst	39%
De overeenkomst brengt economische voordelen voor Nederland	39%
De Oekraïners willen graag meer bij de Europese Unie horen, daar moeten we ze bij helpen	37%
De overeenkomst zal de mensenrechten in Oekraïne verbeteren	34%
De overeenkomst creëert een buffer tussen de EU en Rusland	33%
De overeenkomst zal de corruptie in Oekraïne verminderen	23%
Ik kan het niet goed overzien, maar stem voor de zekerheid voor	14%
Mijn voorstem bij dit referendum is een stem voor de Nederlandse regering	11%
De overeenkomst brengt meer eenheid in de Oekraïense samenleving	10%
De overeenkomst zal de tegenstellingen tussen groepen in de Oekraïense samenleving verminderen	8%
Ik zie alleen maar voordelen van deze overeenkomst	7%
Met deze overeenkomst wordt het Oekraïners makkelijker gemaakt binnen de EU te reizen	7%
Weet ik niet	1%

4.4 Angst voor corruptie voert bij tegenstanders de boventoon

De tegenstanders van het Associatieverdrag voeren als reden van hun tegenstem vooral aan dat Oekraïne een corrupt land is, waarmee we beter niet kunnen samenwerken. Dit wordt door 61 procent van de tegenstanders genoemd. Verder ziet 46 procent van de tegenstanders 'helemaal geen' voordelen van de overeenkomst. De angst voor een toekomstig Oekraïens lidmaatschap van de EU, dat door het Associatieverdrag dichterbij zou komen, speelt in ruim vier van de tien gevallen (43%) een rol.

Tabel 4.4

Welke van onderstaande uitspraken zijn voor u reden om **tegen** de Associatieovereenkomst te stemmen? (n = 720) (meerdere antwoorden mogelijk, basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen)

REDEN	%
Oekraïne is een 'corrupt land' is, waar we beter niet mee samen kunnen werken	61%
Ik zie helemaal geen voordelen van deze overeenkomst	46%
De overeenkomst brengt toetreding van Oekraïne tot de Europese Unie dichterbij	43%
De overeenkomst tussen Oekraïne en de Europese Unie is een provocatie voor Rusland	40%
De overeenkomst brengt geen economische voordelen voor Nederland	29%
Met deze overeenkomst wordt het Oekraïners te makkelijk gemaakt binnen de EU te reizen	29%
De overeenkomst brengt geen economische voordelen voor de Europese Unie	26%
Ik ben tegen de Europese Unie, dus ook tegen deze overeenkomst	23%
Oekraïners zijn zelf verdeeld over de overeenkomst	21%
De overeenkomst wakkert de tegenstellingen tussen groepen in de Oekraïense samenleving aan	20%
De overeenkomst brengt alleen economische voordelen voor grote bedrijven, niet voor kleine ondernemers of werknemers	20%
Mijn tegenstem bij dit referendum is een stem tegen de Nederlandse regering	18%
Oekraïne kan beter (meer) met het Rusland samenwerken	13%
Ik kan het niet goed overzien, maar stem voor de zekerheid tegen	9%
De overeenkomst brengt geen economische voordelen voor Oekraïne	4%
Weet ik niet	0%

4.5 Overwinning voor 'tegen'-kamp verwacht, maar iets minder zeker

Maar liefst 43 procent van de Nederlanders denkt dat het 'tegen'-kamp gaat winnen, iets minder dan de helft daarvan (19 procent) denkt dat het 'voor' gaat winnen. In februari was het deel dat dacht dat 'tegen' zou winnen iets gedaald, maar nu dus weer gestegen.

Tabel 4.5

Wat denkt u dat de uitslag van het referendum zal zijn? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	MRT. 2016
Een meerderheid stemt voor de Associatieovereenkomst	13%	16%	14%	19%
Een meerderheid stemt tegen de Associatieovereenkomst	43%	41%	37%	43%
Weet ik niet	44%	43%	49%	38%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%

4.6 Tegengestelde perceptie van gevolgen overeenkomst in voor- en tegenkamp

We hebben de respondenten een aantal stellingen voorgelegd die ingaan op de consequenties van het al dan niet doorgaan van de Associatieovereenkomst. We zien dat voor- en tegenstanders op onderdelen totaal anders tegen de situatie aankijken.

Opvallend is dat een groot deel van de Nederlanders (44 procent) vindt dat een overwinning voor het 'voor' een 'eerste stap naar een Oekraïens lidmaatschap van de Europese Unie' is. Onder de tegenstemmers is maar liefst 73 procent die mening toegedaan. Als de Europese Unie een Associatieovereenkomst met Oekraïne aangaat 'haalt Europa de banden aan met een corrupt land' volgens 82 procent van de tegenstanders, 'importeren we de corruptie naar Nederland' volgens 56 procent en maar 5 procent van de tegenstanders denkt dat de overeenkomst de 'corruptie in Oekraïne zal doen afnemen'. Onder voorstanders liggen die verhoudingen min of meer andersom.

Tabel 4.6

Perceptie van gevolgen uitslag en opstelling EU, uitgesplitst naar voorgenomen stemgedrag bij referendum (n=1.634) (% (helemaal) mee eens, basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen)

	VOOR	TEGEN	WEET NIET	ALLEN, INCL. NIET-STEMMERS ⁵
Als er in meerderheid 'tegen' wordt gestemd door de Nederlandse kiezers...				
... zal dit leiden tot een Europese crisis.	19%	17%	15%	16%
... zal de Nederlandse regering de Associatieovereenkomst toch door laten gaan.	69%	60%	35%	52%
... is dat een overwinning voor Poetin (de president van Rusland).	58%	25%	32%	35%
... maakt dat niets uit voor of er wel of geen Associatieovereenkomst met Oekraïne komt.	45%	52%	25%	40%
Als er in meerderheid 'voor' wordt gestemd door de Nederlandse kiezers...				
... is dat de eerste stap naar een Oekraïens lidmaatschap van de Europese Unie.	34%	73%	38%	44%
... zet dat de Nederlandse relatie met Rusland op het spel.	18%	44%	20%	26%
... maakt dat niets uit voor of er wel of geen Associatieovereenkomst met Oekraïne komt.	44%	46%	30%	38%
Als de Europese Unie geen Associatieovereenkomst met Oekraïne aangaat...				
... laat de Europese Unie veel goedwillende Oekraïners in de kou staan.	79%	13%	28%	34%
... is dat een gemiste kans voor de handel met Oekraïne.	78%	6%	28%	32%
Als de Europese Unie wel een Associatieovereenkomst met Oekraïne aangaat...				
... is dat goed voor de Nederlandse economie als geheel.	68%	6%	23%	27%
... komt dat de mensenrechten in Oekraïne ten goede.	69%	16%	29%	32%
... profiteert alleen het grootkapitaal (multinationale bedrijven).	16%	66%	35%	38%
... importeren we de corruptie naar Nederland.	4%	56%	17%	26%
... haalt Europa de banden aan met een corrupt land.	24%	82%	31%	44%
... zal dat de corruptie in Oekraïne doen afnemen.	40%	5%	14%	16%

⁵ De laatste kolom geeft de percentages over alle deelnemers (n=2.510, inclusief niet-stemmers) weer.

Voorstanders zien een 'nee' in meerderheid (58 procent) als 'een overwinning voor Poetin' (tegenstanders vinden dat in 25% van de gevallen).

Voorstanders zien het afblazen van een Associatieovereenkomst met Oekraïne verder als een gemiste kans voor de handel met Oekraïne (78%) en zij vinden dat de Europese Unie dan veel goedwillende Oekraïners in de kou laat staan (79%). Het aangaan van een overeenkomst met Oekraïne zien voorstanders juist als 'goed voor de Nederlandse economie als geheel' (68%) en in het voordeel van de mensenrechten in Oekraïne (69%), voordelen die de tegenstanders niet of nauwelijks zien (respectievelijk 6% en 16%). Tegenstanders denken dat 'alleen het grootkapitaal profiteert' (66%).

Tabel 4.7

In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	(HELEMAAL) EENS	NIET EENS- ONEENS	(HELEMAAL) ONEENS	WEET NIET	TOTAAL
Als er in meerderheid 'tegen' wordt gestemd door de Nederlandse kiezers...					
... zal dit leiden tot een Europese crisis.	16%	23%	43%	18%	100%
... zal de Nederlandse regering de Associatieovereenkomst toch door laten gaan.	52%	16%	9%	23%	100%
... is dat een overwinning voor Poetin (de president van Rusland).	35%	22%	23%	20%	100%
... maakt dat niets uit voor of er wel of geen Associatieovereenkomst met Oekraïne komt.	40%	23%	15%	22%	100%
Als er in meerderheid 'voor' wordt gestemd door de Nederlandse kiezers...					
... is dat de eerste stap naar een Oekraïens lidmaatschap van de Europese Unie.	44%	21%	19%	16%	100%
... zet dat de Nederlandse relatie met Rusland op het spel.	26%	29%	26%	19%	100%
... maakt dat niets uit voor of er wel of geen Associatieovereenkomst met Oekraïne komt.	38%	25%	15%	21%	100%
Als de Europese Unie geen Associatieovereenkomst met Oekraïne aangaat...					
... laat de Europese Unie veel goedwillende Oekraïners in de kou staan.	34%	25%	25%	16%	100%
... is dat een gemiste kans voor de handel met Oekraïne.	32%	25%	25%	17%	100%
Als de Europese Unie wel een Associatieovereenkomst met Oekraïne aangaat...					
... is dat goed voor de Nederlandse economie als geheel.	27%	33%	21%	19%	100%
... komt dat de mensenrechten in Oekraïne ten goede.	32%	27%	21%	20%	100%
... profiteert alleen het grootkapitaal (multinationale bedrijven).	38%	26%	15%	21%	100%
... importeren we de corruptie naar Nederland.	26%	23%	35%	17%	100%
... haalt Europa de banden aan met een corrupt land.	44%	25%	14%	16%	100%
... zal dat de corruptie in Oekraïne doen afnemen.	16%	25%	38%	20%	100%

4.7 Gevolgen van de uitslag

Regering moet uitslag referendum volgen, zeggen tegenstemmers

De uitslag van het referendum is niet bindend. Mocht de opkomstdrempel van 30 procent zijn gehaald en een meerderheid stemt tegen, dan moeten regering en parlement nog steeds een eigen afweging maken. Dat is hoe het in Nederland op dit moment in de wet is geregeld. De vraag rijst derhalve wat het parlement en de regering met de uitslag moeten doen.

Om de mening van burgers hierover in kaart te brengen is de volgende tekst voorgelegd aan de respondenten: "Het referendum is geldig bij een opkomst van minimaal 30 procent. De uitslag is echter niet bindend. De Nederlandse regering beslist zelf of zij wel of niet instemt met de Associatieovereenkomst." Daarna is de vraag gesteld "Stel dat de opkomst bij het referendum 30 procent of meer is, vindt u dat de regering de uitslag van het referendum dan moet volgen, of moet de regering zelf een beslissing nemen?"⁶

Er is nu een meerderheid (52%) die vindt dat 'de regering de uitslag moet volgen'. Dit aandeel is iets gestegen ten opzichte van december en februari.

Tabel 4.8

Stel dat de opkomst bij het referendum 30 procent of meer is, vindt u dat de regering de uitslag van het referendum dan moet volgen, of moet de regering zelf een beslissing nemen? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	FEB. 2016	MRT. 2016
De regering moet de uitslag dan volgen	48%	47%	52%
De regering moet zelf een beslissing nemen	41%	38%	39%
Weet ik niet	12%	14%	9%
TOTAAL	100%	100%	100%

⁶ In de praktijk is niet alleen relevant wat de regering beslist, maar ook wat de fracties in het parlement zullen beslissen. Maar in de vraagstelling is het onderscheid tussen regering en parlement, of tussen Tweede Kamer en Eerste Kamer, niet gebruikt om de vraagstelling eenvoudig en begrijpelijk te houden.

4.8 Weinig animo voor EU-lidmaatschap Turkije en Oekraïne

Onder Nederlanders is het draagvlak voor een toekomstig EU-lidmaatschap van Turkije of Oekraïne relatief gering. Voor Turkije geldt dat er onder kiezers weinig steun is voor een eventueel lidmaatschap, ongeacht wat men stemt bij het aanstaande Oekraïne-referendum. In het geval van Oekraïne ligt dat in zoverre anders dat er onder voorstanders van het Associatieverdrag meer steun is voor een toekomstig Oekraïens lidmaatschap (46% steunt dit).

Tabel 4.9

Houding ten aanzien van lidmaatschap Oekraïne en Turkije, uitgesplitst naar voorgenomen stemgedrag bij referendum (n=1.634)

(% (helemaal) mee eens, basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen)

	VOOR	TEGEN	WEET NIET	ALLEN, INCL. NIET-STEMMERS ⁷
Turkije moet ooit lid kunnen worden van de Europese Unie	28%	7%	20%	17%
Oekraïne moet ooit lid kunnen worden van de Europese Unie	46%	8%	25%	24%

⁷ De laatste kolom geeft de percentages over alle deelnemers (n=2.510, inclusief niet-stemmers) weer.

5

HOOFDSTUK

Onderzoeksverantwoording



5. Onderzoeksverantwoording

Vierde meting in maart

De vierde meting is uitgevoerd tussen vrijdag 4 maart en maandag 7 maart 2016. Aan deze meting namen 2.510 Nederlanders (18+) uit het I&O Research Panel deel.

Derde meting in februari

De derde meting is uitgevoerd tussen vrijdag 29 januari en maandag 8 februari 2016. Aan deze meting namen 2.388 Nederlanders (18+) uit het I&O Research Panel deel.

Tweede meting in januari

De tweede meting vond plaats van dinsdag 12 tot donderdag 21 januari 2016. Hier deden 2.550 respondenten aan mee. Deelnemers waren afkomstig uit het I&O Research Panel, onder wie degenen die via de BAG-steekproef in december geworven zijn.

Eerste meting in december

I&O Research voerde, in samenwerking met de Universiteit Twente, van donderdag 3 december tot en met zondag 20 december 2015 een eerste meting uit naar de standpunten en ervaringen van Nederlanders met betrekking tot het referendum over de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne. Dit onderzoek is online uitgevoerd.

In totaal hebben in deze periode 3.490 Nederlanders aan het onderzoek deelgenomen. Van de deelnemers is 81 procent afkomstig uit het I&O Research Panel (n = 2.838). Daarnaast is een aanvullende steekproef benaderd van adressen met een woonfunctie vanuit de Basisregistraties Adressen en Gebouwen (BAG). Via een schriftelijke uitnodigingsbrief is aan de jongste bewoner (van 16 jaar of ouder) gevraagd om de vragenlijst online in te vullen. Dit betreft 19 procent van het totale aantal deelnemers (n = 652).

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). De respondenten hebben geen financiële vergoeding gehad voor hun aanmelding voor het panel. Ook voor deelname aan dit onderzoek kregen respondenten geen vergoeding. De onderzoeksresultaten van burgers zijn na herweging op geslacht, leeftijd, provincie en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 representatief voor Nederlanders van 18 jaar en ouder, voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Dit is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard.

I&O Research

I&O Research is een maatschappelijk betrokken bureau voor beleids- en marktonderzoek. Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties. I&O Research is de laatste jaren gegroeid tot het achtste marktonderzoeksbureau van Nederland. In de sector 'overheid & onderwijs' is I&O Research de nummer 1 (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA). I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.



I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001 en ISO 20252 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 26362 gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

